

Міністерство культури України
Державний заклад «Національна бібліотека України для дітей»

Слова, подібні хлібу й солі...
*Методичні поради до 100-річчя від дня народження
Михайла Стельмаха*

Київ 2012

ББК
С
УДК

Слова, подібні хлібу й солі... : метод. поради до 100-річчя від дня народж. Михайла Стельмаха / держ. заклад «Нац. б-ка України для дітей» ; авт.-уклад. Ю. В. Осадча, І. В. Слободянюк. — К., 2012. — с.

У методичних порадах, присвячених 100-річчю від дня народження видатного українського письменника Михайла Стельмаха (1912-1983), коротко розповідається про його життєвий і творчий шлях, аналізуються твори, що входять у коло дитячого читання, подаються розробки заходів з популяризації творчої спадщини М. Стельмаха серед юних читачів. Матеріал адресований організаторам дитячого читання (працівникам дитячих та шкільних бібліотек, вихователям, педагогам).

Матеріал підготували Ю. В. Осадча, І. В. Слободянюк.
Літературний редактор Н. М. Скоморовська.
Відповідальна за випуск А. С. Кобзаренко.

У 2012 р. літературна Україна відзначатиме 100-річчя від дня народження видатного письменника Михайла Стельмаха. Нинішнім школярам відома його повість, назва якої звучить, ніби казка — «Гуси-лебеді летять»... «Гуси-гуси-лебедята, візьміть мене на крилята...». І гуси-лебеді, які пролітали над подільським селом у двадцятих роках минулого століття, підхопили на крила душу малого Михайлика — і понесли у велике життя, до літературної праці з її зірками і тернами...

Народився Михайло Панасович Стельмах 24 травня 1912 р. у селі Дяківці на Вінниччині у бідній селянській родині. Про своє дитинство, батька, матір та дідуся з бабусею він розповість згодом у діалогі «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір». Малий нащадок роду стельмахів, який змалку пізнав ціну шматка хліба, спрагло тягнувся до книги, знань, і хтозна, як склалася б його доля, якби не підтримка батьків, Панаса Дем'яновича та Ганни Іванівни. Із повістей про дитинство дізнаємося, як батько носив взимку Михайлика на руках до школи, бо хлопчиків не було у що взутися, як мати продала корову, єдину надію і втіху злиденної селянської родини, щоб син учився далі... Першим у своєму селі Михайло отримав вищу освіту, вчителював у школах Київщини, тричі був важко поранений на фронтах Великої Вітчизняної... Після війни була робота в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Як літератор розпочинав з поетичної творчості: ще до війни у 1941 році вийшла його перша поетична збірка «Добрий ранок», а згодом: «За ясні зорі» (1942), «Провесінь» (1942), «Шляхи світання» та ін.. «Образ людини-сіяча пронизує всю поетичну творчість Михайла Стельмаха. Сіяча, який засіває землю родючу добірним зерном, щоб заврожайлась нива, заспівавши добірним колосом. Сіяча, який людські життя запліднює щирим зерном любові, ясної віри у торжество життя...», — писав Євген Гуцало.¹ Все це стосується і таких епічних полотен Михайла Стельмаха, як романів «Велика рідня» (1949-1951), «Кров людська — не водиця» (1957), «Хліб і сіль» (1959), «Правда і кривда» (1961), «Дума про тебе» (1971), «Чотири броди» (1979).

Помер Михайло Панасович у 1983 році.

Твори Михайла Стельмаха, які увійшли у коло дитячого читання — це дитячі вірші та казки, що склали збірки «Жнива», «Колосок до колоска» (1951), «Живі огні» (1954), «Весна-весняночка», «У сестрички дві косички» (1955), «В їжаковім вітряку», «Як журавель збирав щавель» (1957), «Бурундукова сім'я» (1963), «Цапків урожай» (1967), «Літо-ліло» (1969). Більшість із його поетичних творів для дітей має підзаголовок «за народними мотивами». Герої його творів для дітей — зайчик, їжачок, борсук, білка, журавлик — живуть у казково-реальному світі за законами доброти, краси, взаємодопомоги, щирої дружби, і ненав'язливо вчать цьому дітей:

Журавель для баранця
Накосив стіжок сінця.
Та й майструє ясельця,
Не собі — для баранця.
Хай баранчик — добрий гість —
Із яसेць сіно їсть,
Хай не смикає він стіг,
Бо зламати може ріг.

(«Журавель»)

Взірець стосунків у родині поет дає у віршах «Колишу колиску», «А у мене є сестричка», «Вчить сестриця букваря», «Сонечко», «Через кладку», «У нас гуси не сердиті». Здається, дитячі ревності старшого до молодшого — річ неминуха. Але ж Михайло Стельмах показує, що може бути інакше! З сестричкою, яка «трохи більше рукавички», можна вже дружити, і то не біда, що «вона кричить щосили», адже мама пояснила братикові, що діти так вчаться говорити!

¹ Гуцало Є. Співець долі народної / Є. Гуцало // Стельмах М. Кров людська — не водиця. — К: Дніпро, 1992. — С. 7, 10.

Я сестричку розважаю,
Сам їй віршика складаю:
«Ти, маленька, підростеш,
В гай із братиком підеш...»
Крик у хаті затихає,
Бо сестриця в гай бажає.

(«А у мене є сестричка...»)

І, звісно, ціла низка віршів, присвячених вихованню у дітей любові до праці. Певно, не з суто дидактичною метою брався Михайло Панасович за цю тему — він добре пам'ятав свою дитячу радість від першої борозни або першого снопа! І прагнув, щоб цю радість мали герої його творів, а від них — і читачі.

Покладу в поділ сорочки
Колосок до колосочка.
Колосок та колосок —
Назбирається стіжок.

(«Колосок до колоска»)

Вірші Михайла Стельмаха для дітей бібліотекарі можуть використати у різноманітних формах роботи з дошкільниками та читачами-учнями 1-4 класів. Це можуть бути голосні читання віршів, інсценізація казок, оформлення виставки-гри до ювілею письменника «Живуть і вірші, і казки у стельмахівській лісі» (додаток 1), проведення конкурсу малюнків на кращу ілюстрацію до вірша Михайла Стельмаха, пізнавальної бесіди «Хто живе у лісі?», у ході якої можна широко використати твори письменника. Не варто забувати і про ігрові форми роботи з дошкільниками та читачами-учнями 1-4 класів. Біля виставки можна запропонувати дітям погратися у рими, взяти участь у літературній вікторині «Подорож у казку» (додаток 2), можна запросити дітей на літературний ранок «У казковому лісі» (додаток 3). Звісно, всі ці заходи проводяться на матеріалах віршів та казок Михайла Стельмаха.

У коло читання учнів 5-9 класів входить також дилогія Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір» (перша вивчається за шкільною програмою у 7 класі). Написані у пору розквіту творчості письменника, ці твори ввібрали все найкраще у стельмахівській прозі, і давно увійшли до золотого фонду української дитячої літератури. Не одне покоління читачів дізнається з їх сторінок про дитячі роки Михайла Панасовича. Чим же може зацікавити десятирічний хлопчик з двадцятих років минулого століття своїх сучасних ровесників? Як сказав критик Володимира Панченко: «Можливо, сучасному юному читачеві Стельмахів Михайлик видасться таким собі «інопланетянином», екзотичною людиною з іншої епохи. Але хай не поспішає сьогоднішній його ровесник дивитися на хлопчика із подільського села зверхньо чи погордливо: у Михайлика є чому повчитися...»². Чому може навчити своїх ровесників Михайлик? Насамперед — бачити казково цей світ. Казка залітає до нього на лебединих крилах вже на перших сторінках повісті, і не полишає протягом усього дитинства. Вона входить у Михайликове життя ніби змагаючись за радість з тим часом, який називається коротко — розор, коли тільки-тільки відлютувала громадянська війна. Письменник не закриває очі на болочі суперечності і негаразди свого часу, неприйняття може викликати зараз хіба що авторська позиція, його романтичне оспівування «лицарів революції» та «крило червоного прапора», але ж згадаймо, що повісті були написані у середині 60-х років минулого століття! Проте є, знову ж таки, побіжні згадки і про «страшний тридцять третій», і про «недоброї пам'яті тридцять сьомий»... Як кажуть, що було, то було. І мимоволі замислишся над долею дядька Себастьяна: чи мине його, революційного ідеаліста, гірка чаша у чорні роки сталінщини?

Але дивно, читаючи дилогію складається враження, що збідненими виглядають якраз сучасні ровесники Михайлика, а не її головний герой. Вміння радіти, пристрасно шукати і знаходити радість, так само, як шукає він книжки по усьому селу, — ось що визначає Михайликове життя. Недарма час від часу повторюється в обох повістях рефреном: «І хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому, у цьому світі...». Яюсь навіть не погоджуєшся із словами дорослого Михайла Панасовича: «Я мало тоді стрічався з скарбами людського духу...». Якраз перлини людських стосунків щедро розсипані на сторінках обох повістей. Звісно, немало серед Михайликових односельців і тих людей, яких можна віднести законами стельмахівської прози) до полюсу зла: кар'єрист Юхрим Бабенко, скупий дядько Володимир, браконьєр дядько Сергій, але обличчя творів визначають все-таки не вони. Делікатні та турботливі один до одного

² Панченко В. Гуси-лебеді і морози 1921 року : (Дилогія М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір») / В. Панченко // Укр. мова та л-ра в школі. — 1993. — №9. — С.6.

дідусь та бабуся, мама — невтомна сільська Ярославна з її любов'ю до землі, дбайливий та по-чоловічому стримано ласкавий батько, невгамовний жартівник дядько Микола, наймичка Мар'яна, втілення ніжності і дівочості, дзвінкоголоса лісовичка Люба, романтик і мрійник дядько Себастьян — усі вони діляться з Михайликом своєю добротою. Не дивно, що й хлопець виростає щедрим на добро... Благословенням Михайликові звучать слова незнайомої селянки: «Хай тобі, дитино, завжди, завжди добре буде поміж людьми», і ніби перегукується з нею Любина матір, тітка Оляна: «Бо що мені, як подумати, головне в світі? Щоб люди мали людяність у серці, хліб на столі і не журилися...».

«Добрий день, Михайлику!» — так радимо назвати зустріч з героєм книг Михайла Стельмаха, яку можна провести у бібліотеці серед читачів-учнів 5-6-х класів до ювілею письменника. При підготовці такого заходу варто інсценізувати уривки з повістей «Гуси-лебеді летять» і «Щедрий вечір», запропонувати читачам написати листа головному герою повісті, провести серед них дискусію на тему: «Скарби людського духу в автобіографічних повістях Михайла Стельмаха». Сподіваємося, що проведення такого заходу сприятиме в юних читачів вихованню людяності, душевної щедрості, вмінню бачити красу. Також серед читачів даної вікової категорії буде цікавим проведення інтелектуальної гри «Від Михайлика — до Михайла Панасовича» (додаток 4), у ході якої можна широко використати як матеріал автобіографічних повістей М. Стельмаха, так і факти його життєвої та творчої біографії.

Про духовний світ митця, про його творчий шлях розповість читачам-учням 8-9-х класів літературно-музичний вечір «Чотири броди Михайла Стельмаха» (додаток 5), при підготовці до якого радимо використати поетичну творчість письменника, уривки з його найвідоміших творів, спогади сучасників.

Популяризуючи серед юних читачів ті твори Стельмаха, які відносяться суто до дитячої літератури, бібліотекарі та педагоги не повинні забувати і слова Всеволода Нестайка з передмови до збірки стельмахівських казок: «Для кожного людського віку, від наймолодшого дитячого — дошкільного, до найстаршого дорослого — пенсійного, знаходить Михайло Стельмах своє мудре проникливе слово, що доходить до самого серця, примушує задуматися, відлунує схвильованим відгуком».³ Нехай же зануряться діти і дорослі у неповторну атмосферу книг Михайла Стельмаха, засіють душі словами-зернами краси і любові — саме тим, що потрібно людям, як хліб та сіль...

Додаток 1

Живуть і вірші, і казки у стельмахівським лісі...

Виставка-гра

(до 100-річчя від дня народження Михайла Стельмаха)

Дорогий друже! Щиро запрошуємо тебе у світ казок і віршів... Там на тебе чекають веселі друзі — зайчики та білки, борсуки і їжачки, пес Рябко та баранець Рахуба, журавлики і чорногузи, про справи і пригоди яких ти довідаєшся із книжок для дітей відомого українського письменника Михайла Стельмаха.

I. Заєць спати захотів: вірші М. Стельмаха для дітей

Стельмах М. Бурундукова сім'я / М. Стельмах ; мал. Г. Карлова. — К. : Дитвидав, 1963. — 10 с. : ілюстр.

Стельмах М. Заєць спати захотів : вірші / М. Стельмах ; мал. М.Примаченко. — К. : Веселка, 1989. — 16 с. : ілюстр.

Стельмах М. Літо-літечко : вірші / М. Стельмах ; іл. А. Гилевич. — К. : Веселка, 1975. — 20 с. : ілюстр.

Стельмах М. Окуляри для дятла : вірші / М. Стельмах ; худож. В. Козлова. — К. : Гроно, 1996. — 7 с. : ілюстр.

Стельмах М. У бобра добра багато : вірші та казки / М. Стельмах ; худож. В. Мельниченко. — К. : Веселка, 1987. — 95 с. : ілюстр.

Стельмах М. У сестрички дві косички / М. Стельмах ; мал. Г. Карлова, М. Прокопенка. — К. : Молодь, 1955. — 86 с. : ілюстр.

Стельмах М. Чорногуз приймає душ : вірш / М. Стельмах ; худож. М. Примаченко. — К. : Веселка, 1971. — 23 с. : ілюстр.

³ Нестайко В. Казки Стельмаха / В. Нестайко // М. Стельмах. Казки. — К., 1982. — С.8.

Стельмах М. Як журавель збирав щавель : вірші / М. Стельмах ; худож. О.Ткаченко. — К. : Веселка, 1969. — 12 с. : ілюстр.

II. Що посієш, те й пожнеш: казки М. Стельмаха

Стельмах М. В їжаковім вітряку / М. Стельмах ; мал. Г. Гавриленка, Г. Карлова. — К. : Молодь, 1957. — 46 с. : ілюстр.

Стельмах М. Заячий секрет / М. Стельмах ; мал. В. Литвиненко. — К. : Веселка, 1966. — 40 с. : ілюстр.

Стельмах М. Казки : вірш. казки / М. Стельмах ; передм. В. Нестайка ; мал. В. Ширяєва. — К. : Веселка, 1982. — 124 с. : ілюстр.

Стельмах М. Маленька Оленка : казка / М. Стельмах ; худож. Н. Кирилова, П. Гулін. — К. : Веселка, 1983. — 20 с. : ілюстр.

Стельмах М. Непослушко Довгі Вушка і дзвінок : казки за народ. мотивами / М. Стельмах ; худож. А. Базилевич. — К. : Веселка, 1980. — 184 с. : ілюстр.

Стельмах М. Хатка в березовому лісі : казка / М. Стельмах ; худож. А. Василенко. — К. : Веселка, 1984. — 27 с. : ілюстр.

Стельмах М. Що посієш, те й пожнеш : казки / М. Стельмах ; мал. М. Примаченко. — К. : Веселка, 1972. — 32 с. : ілюстр.

Завдання до виставки:

Підбери рими до рядків із віршів Михайла Стельмаха:

Через луг, через горбок
На ланок іде цапок.
А цапиха із муки
Випікає... (*пиріжки*).

Братикові зайчик
Хліба дав... (*окрайчик*).

Заєць спати захотів,
Сам постелю постелив.
Сам собі приніс подушку,
Підмостив її під... (*вушко*).

На болоті журавель
Цілий день збирав щавель.
Назбирав собі на борщ,
Та якраз вперщив... (*дощ*).

В піджачок
З голочок
Одягнувся... (*їжачок*).

Ой, диби, диби, диби
Ми ідемо... (*по гриби*).

А у мене є сестричка,
Трохи більша... (*рукавички*).

На долину випав сніг,
А в долині — сіна стіг,
А на сіні — пиріжок
На снідання для... (*пташок*).

Подорож у казку
Літературна вікторина
за казками Михайла Стельмаха для читачів-учнів 1-4-х класів

Умови гри: Бібліотекар по черзі задає дітям запитання. За кожну правильну відповідь читач отримує 1 бал, за невірну — знімається 1 бал. Виграє той, хто набере у кінці гри найбільшу кількість балів.

Вгадай казку за підказкою:

У якій казці:

головний герой осліп, бо побачив сонце? («*Чому кріт не з'являється на світ?*»)

йде мова про те, що треба щодня чистити зуби? («*Чому у зайця не болять зуби?*»)

мала пташка наблизилася весну? («*Як ремез розбивав кригу?*»)

головна героїня над усе хотіла вирости? («*Маленька Оленка?*»)

за уривком

В день врожаю так і сяк

Змайстрував їжак вітряк:

Стінки дранкою покрив,

Крила з лубу поробив.

Вітер вдарив із борів,

Вітер крила закрутив... («*В їжаковім вітряку?*»).

Здивувався

Їжачий рід:

Є ж у світі

Коренеплід!

Де й коли

Такий проріс?

Не поміститься

В наш віз! («*Бурячок і їжачок?*»).

Обери правильну відповідь за казкою:

«Як ремез розбивав кригу»

Хто такий Ремез? (*Пташка; людина; кит*).

Яка у Ремеза вдача? (*Ледача; працьовита; зла*).

Якої думки про Ремеза біла Качка-задавачка? (*Дрібненький, мов горіх; сильний, мов гора; ніякий, мов засохла трава*).

Хто просив Ремеза розломити на річці лід? (*Селяни; риби; водоплавний пташиний рід*).

Для чого птахи просили Ремеза розбити кригу? (*Щоб плавати; щоб набирати воду; щоб дихати*).

Чим Ремез розбив лід? (*Люмом; носом; крилом*).

«Лісова казка»

Де жили герої казки? (*У селі; у місті; у зеленому Поліссі*).

Хто мав дружбу між собою? (*Хлопчаки; звірі і птахи; лісник і півень*).

Хто залазив у кошари і вдирався в отари? (*Рись; вовк; дикий кабан*).

Якому лютому звіру і хто потрапив у зуби? (*Баран вовку; коза рисі; телятко кабану*).

Хто визволив Рахубу? (*Рябка; півень; лісовик*).

Який лист приніс лис домашнім тваринам і від кого? (*Проголошення війни від ведмеда; проголошення миру від вовка; запрошення на обід від лиса*).

Як відреагували тварини на цей лист? (*Зраділи; зажурилися; заплакали*).

Чим скінчився бій між друзями лісника і хижакими? (*Поразкою Рябка; укладенням миру; перемогою над вовком та ведмедем*).

«Хатка в березовому лісі»

Чия хатка стояла біля самого лісу? (*Дідуся та бабусі; лисиці; зайчика*).

Який гість із лісу прийшов до хатки уночі? (*Кабан; ведмідь; вовк*).

Навіщо приходив вовк до діда і баби? (*Попити води; набрати курей; переночувати*).

Куди переїхали друзі, рятуючись від вовка? (*У село; у місто; до березового лісу*).

Чим займалися мешканці хатки у березовому лісі? (*Працювали; гралися; відпочивали*).
Кого врятували з болота герої казки? (*Пташку; борсука; кізоньку*).
Як перемогли вони залізну вовчицю? (*У двобої; на полюванні; зловили сіткою*).

«Що посієш, то й пожнеш»

Хто вночі заліз у клуню? (*Хитрий лис; вовк; куниця*).
Хто захистив і врятував курку? (*Хазяїн; собака; півень*).
Як був покарний злодій? (*Вибили око; вбили; відірвали хвіст*).
Хто дав притулок лису? (*Горобець; кабан; заєць*).
Чим займався лис у приймах? (*Ледарював; спав; допомагав*).
Хто переміг лиса? (*Горобчик; мисливець; Рябка*).

З якої казки

Манна каша (*«Заячий секрет»*).
Точило, сокира, дзвінок (*«Непослушко довгі вушка та дзвінок»*).
Чарівний пиріжок (*«Невмій і Урожай»*).

Додаток 3

У казковому лісі

*Сценарій літературного ранку за віршами і казками Михайла Стельмаха
для читачів-дошкільників*

Дійові особи: **Бібліотекар, Лісовик, Заєць, Їжачок, Дятел, Рак.**

Бібліотекар: Дорогі діти! Сьогодні ми з вами вирушаємо у мандрівку до казкового лісу. Про нього розповів нам відомий український поет і письменник Михайло Стельмах. І хоча цей ліс казковий, проте у ньому, як і у звичайному, живуть різні звірята. А охороняє їх лісовик...

У зеленому Поліссі,
Біля самого узлісся,
Жив та був собі лісник —
Дуже славний чоловік.
Він любив свій край співучий,
Він ростив під самі тучі
Берест, сосну і дуби
Й вчив діток збирати гриби.
А зимою, в дні холодні,
Підгодовував голодних
Лосів, кізок і зайців,
І синичок, і щиглів.
Тож тому і звір, і птаство —
Лісове усе багатство,
Що жило в лісах з добром,
Мало дружбу з лісником.

Входить Лісник.

Лісник: Добрий день! Радий, що ви завітали до нашого лісу! І мої звірята також з вами радо потоваришують.

Бібліотекар: Діти, а назвіть, хто мешкає у лісі? Наприклад:

Впав сніжок
На лужок,
На стіжок
І на бір.
Під стіжком
З мотузком
Ходить звір.
Він — вухатий,

Білобокий,
Косоокий
І вусатий...
Як же звіра
Того звати?

Діти відповідають.

Лісовик: Правильно, заєць! Він живе у цій хатці разом з дітьми. Зайчик у нас дуже добрий, але трохи необачний...

Виходять Заєць і Дятел.

Лісовик: Вранці заєць біля дуба
Одягнувся в білу шубу,
Одягнувся, оглянувся
В довгі вуха посміхнувся.

Заєць: Гарна шуба, шуба гожа,
І на полюс з нею можна.
Тільки жаль — чобіт нема,
А надворі вже зима...

Лісовик: Обізвався дятел з клена:

Дятел: Є знайомий рак у мене,
Він в норі — в рачиній хаті
Шиє звірям чоботята.

Лісовик: Не ловив наш заєць гав,
А побіг мерщій на став.
Всівся заєць на колоду,
І гукає прямо в воду:

Заєць: Виліз, раче, із води,
Вируч зайця із біди.
Зший новенькі чобітки,
Щоб дзвеніли підківки,
Щоб і шпори дзеленчали,
Злого лиса відганяли.
Виходить Рак.

Рак: Раки взимку спочивають
І замовлень не приймають.
От згадав би влітку нас,
Зшили б чоботи одраз!

Лісовик: Заєць тихо у одвіт:

Заєць: Влітку тепло й без чобіт.
Влітку завжди забуваю,
Що прийде зима до гаю.

Рак: Думать треба, —

Лісовик: Каже рак.

Рак: А тепер ходи вже так.
До побачення, привіт...

Лісовик: Заєць досі без чобіт.
Заєць і Рак ідуть.

Лісовик: А також у нашому лісі живе звір, який маленький, але дуже хоробрий. Тому що носить піджачок з голочок. Хто це, дітки? (*Діти відповідають*). Так, це їжачок... І одного разу з ним сталася така пригода...

Виходять Лис та Їжачок

Лісовик: З їжачка сміявся лис:

Лис: В тебе чуб не так поріс,

Це не чуб — якийсь клубок
Чи то голок, чи шпильок.
В перукарню ти б побіг —
Там шпильки б свої підстриг.

Їжачок: Тільки це промовив лис,
А до нього змії підліз.
Лис до пня скоріше — верть,
Та повзе за лисом смерть.
Коли враз клубок шпильок
Підкотився під пеньок.
Покотився до змії
І шпильками вбив її.

Лісовик: Бачить лис: це не клубок,
А завзятий їжачок!
Їжачку вклонився лис,
Лапку з вдячністю потис
Та й од радості аж плаче:

Лис: Не стрижи шпильки, їжаче!
Їжачок і Лис ідуть.

Лісовик: Також у нашому лісі живе білочка, дуже дбайлива і запаслива господиня. Подивимося, чим вона займається...

Входить Білка: читаючи вірш, імітує рухи.

Білка: Білка сумочку пошила
Не для чогось, а для діла.
Зайця вишила на ній,
Чимчикує в ліс мерщій.
А у лісі, а у лісі
Є горіхи на горісі.
Під пеньочками —
Грибочки,
Є і груші, є й кислиці,
І жолуддя у травиці.
Білка сумочку свою
Розстебнула у гаю
І від рання до смеркання
В сумку зносить харчування.
Білку взимку в холода
Не застукає біда.
Буде білка із дітками
Борщ варити із грибками,
Будуть в білки для утіхи
І кислиці, і горіхи.
Іде.

Лісовик: Як бачите, усі звірята у нашому лісі дружні та працюваті. І, певно, ви захочете більше дізнатися про них. А для цього читайте вірші Михайла Стельмаха.

Додаток 4

Від Михайлика — до Михайла Панасовича

*Сценарій інтелектуальної гри «Розумники і розумниці»
за повістями Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір»
для читачів-учнів 5-9-х класів.*

Правила гри. У грі можуть брати участь 3 команди по 3 гравця, яким надається на вибір три різні доріжки: зелена, жовта і червона. Зелена доріжка складається із чотирьох етапів, на ній двічі можна відповісти неправильно, жовта — із трьох, але неправильно відповісти можна тільки один раз, червона — із двох, але помилятися не можна. Гравець, який помилився, має право зіграти бліц, відповівши на 2 запитання ва-банк. У грі також беруть участь глядачі. За правильну відповідь на запитання, на яке не може відповісти гравець, глядачеві вручається орден. По закінченні серії рахується кількість орденів у глядачів. У наступний тур виходять ті, хто має їх найбільшу кількість. Оцінює відповіді журі із трьох суддів. У фіналі беруть участь 9 гравців. За підсумками фіналу підраховується загальна кількість орденів.

Перша трійка

Зелена доріжка

Коли і де народився Михайло Стельмах? (24 травня 1912 року у селі Дяківцях на Вінничині).

Скільки років було Михайликові на початку повісті «Гуси-лебеді летять»? (Дев'ять)

Яку книгу прагнув роздобути Михайлик у Юхрима Бабенка? («Пригоди Тома Соєра»).

Який «найкращий одяг по всіх світах» згадував Михайло Панасович? (Батьківська кирея).

Жовта доріжка

Про кого сказано: «В її устах і душі «насіння» було святим словом. І хоч не раз вона нарікала на свою мужицьку долю з її вічними супутниками — нестатками й злиднями, проте нічого так не любила, як землю»? (Про матір).

До кого звернені слова: «... Мій перший і добрий пророче, мій радість і смуток! Вас давно немає на світі... але і досі ваша сердечність ходить з людьми, що знали вас...»? (До дядька Себастіна).

Яка подія змусила Михайла Панасовича згадати, «коли з невеликого розуму хотіли насміятися з малої селянської дитини»? (Перший політ людини у космос).

Червона доріжка

Хто був вчителем Михайла Стельмаха в літературі? (Максим Рильський).

Які прозові твори Михайла Стельмаха ви можете назвати? («Велика рідня», «Кров людська — не водиця», «Хліб і сіль», «Правда і кривда», «Дума про тебе», «Чотири броди»).

Друга трійка

Зелена доріжка

Як звали батьків Михайла Стельмаха? (Панас Дем'янович і Ганна Іванівна).

За яку ціну здобув Михайлик книгу «Три торби реготу»? (П'ять крашанок).

Куди хотів їхати з родиною батько після поділу спадщини? (У херсонські степи).

Кому продали Михайликові батьки Обмінну? (Колишньому господарю).

Жовта доріжка

Впізнайте за описом: «Її високі здивовані брови, і красиві віночки вій, і ранково сіні очі, і вогкі напіврозкриті уста чаять у собі стільки молодечого завзяття і радості, що й мені, соньку, стає веселіше». (Мар'яна).

Про кого сказано: «... Мав темне переспіле волосся, темні важкі очі, темну душу і срібний янгольський голос. Мені й досі дивно, як такий голос, що у церкві підіймався до самого Бога, не міг пом'якшити дядькової злости чи змити кіпоть з серця»? (Дядько Сергій).

Коли відбувалися події: «Хоч убога-убога наша хатина, та в цей вечір і вони покращала, побагатшала. Її бідність скрасили і вишиті рушники, і кетяги калини, і запашне сіно на покуті, і свят-вечірній стіл. На ньому зараз лежать три хлібини, грудка солі, височіє стос гречаних млинців і стоять з різними пісними стравами ті святошні мальовані полумиски, що бажають добрим людям здоров'я, і щастя, і червоного цвіту»? (Напередодні Різдва).

Червона доріжка

Як називалось село, у якому була найбільша бібліотека на весь повіт? (Майдан-Трепівський).

Ким був Михайло Стельмах під час Великої Вітчизняної війни? (Солдатом-артилеристом і військовим кореспондентом).

Третя трійка

Зелена доріжка

До якої групи записали Михайлика у школі? (До другої).

Чим захопився Михайлик після перегляду вистави? (Почав писати п'єсу).

Кого врятували Михайлик і Люба під час грози у лісі? (Курінку із пташенятами).

Яка пригода трапилася з Михайликом напередодні Різдва? (*Потрапив в ополонку*).

Жовта доріжка

Про кого сказано: «Він ніколи не впадав у журбу, ніколи не прибіднювався, а навпаки, любив так похвалитися, щоб іще хтось не через смуток дивився на світ»? (*Дядько Микола*).

Впізнати за описом: «Біля самого вориння з козубом у руці стояла чорнява худенька дівчинка років восьми, очі в неї карі, з краплинами роси, рум'янци темні, а губи відсторбучились рожевим потрісканим вузликом і чогось радіють собі». (*Люба*).

Кому написав характеристику дядько Себастьян: «Основні прикмети даного індивідуума: ледачий, як паразит, брехливий, наче пес, кусючий, мов гад... Основа життя і діяльності його — на чужому горі попасти в рай і зачинити за собою двері, щоб туди більше ніхто не потрапив...»? (*Юхриму Бабенку*).

Червона доріжка

Чи збулися слова дядька Себастьяна: «Сьогодні ти, дитя убогих, не маєш навіть у чому до школи ходити, а перегодя, дивись, зможеш у науку піти і навіть вчителем стати...»? (*Так*).

Як називалася перша книга віршів Михайла Стельмаха? (*«Добрий ранок»*)

Фінал

Зелена доріжка

Яке перше горе спіткало Михайлика? (*Смерть дідуся і бабусі*).

Як звали вчительку Михайлика? (*Настя Василівна*).

Де побував батько Михайлика, коли служив матросом на крейсері «Жемчуг»? (*На Філіпінських островах*).

Твори яких авторів взяв Михайлик у бібліотеці? (*Шекспіра і Мамина-Сібіряка*).

Жовта доріжка.

Про кого сказано: «Уміли шанувати і добрих людей, і мовчазну скотину, і святу працю, і святий хліб, тільки не вміли шанувати свого здоров'я»? (*Про дідуся з бабусяю*).

Хто мовив: «Я прийшов не битися, а здаватися. Не хапайся за зброю»? (*Порфирій*).

Що привіз дядько Себастьян після революції з панського маєтку? (*Піаніно*).

Червона доріжка.

Які п'єси написав Михайло Стельмах? (*«Зачарований вітряк», «Дума про любов», «Правда і кривда», «Кум королю»*).

Ким став син Михайла Стельмаха Ярослав? (*Дитячим письменником і драматургом*).

Питання Ва-банк.

Слова належать:

1. «Будеш іти поміж людей і вибивати іскри». (*Діові Дем'яну*).
2. «Гріх обкладати красу податками». (*Дядькові Себастьяну*).
3. «Бо що, як на мене, головне у житті? Щоб люди мали хліб на столі, людяність у серці та не журилися». (*Тітці Оляні*).
4. «Тепер головне — свіжа сорочка та чиста совість». (*Батькові*).
5. «...Хто й пособить у світі бідному чоловіку, хто дасть йому скибку хліба та ложку борщу? Ніхто, тільки такий самий злидар». (*Матері*).
6. «Птиця теж ходить боса і не журиться». (*Михайлику*).
7. «Отак живе людина і не знає, що вона — голос». (*Любі*).
8. «Всі дуже нервеними стали, та все життя чийогось не цінують, та все бомбами замахуються на нього. А бомба чоловіка кращим не зробить». (*Діду Корнію*).
9. «Отак і живи, хлопче, з радістю. І навіть коли прибрешеш для сміху, не біда!» (*Дядькові Миколі*).
10. «Вчися, Михайлику, та так учися, щоб усі знали, які-то мужицькі діти. Хай не кажуть ні пани, ні підпанки, ні різна погань, що ми тільки бидло». (*Мар'яні*).
11. «І хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому, у цім світі...». (*Михайлику*).
12. «Яка йому випаде доля — ніхто не вгадає, тільки знаю: буде він жити по правді, не побреде між двома берегами...». (*Батькові*).

Додаток 5

Чотири броди Михайла Стельмаха

Сценарій літературно-музичного вечора для читачів-учнів 7-9-х класів

На сцені — портрет Михайла Стельмаха, прикрашений рушником. Звучить музика (М. Скорик. Мелодія). Виходять Читці.

Читець 1: За татарським бродом коні топчуть яру руту і туман. За татарським бродом із сивого жита, з червоного маку народжується місяць, і коло козацької могили, як повір'я, висікається старий вітряк... А в татарському броді глухо бухикають весла: похилі, наче давнина, діди ледь-ледь снують на човнах душогубках, і не знати, що вони виловлюють — рибу чи далеку минувшину, бо тут, над берегом, і соняшники, немов щити, бо тут, над водою, і комар дзвенить, як ординська стріла, бо тут і досі хвиля вимиває зотлілий послід зотлілого часу...

Читець 2: Є інші у людини броди: блакитний, як досвіт, дитинства, потім, наче сон, хмільний брід кохання, далі — безмірної роботи і турботи, а зрештою — онуків і прощання... Чотирима бродами стікають води життя, а назад не повертаються... (*Уривки із роману Михайла Стельмаха «Чотири броди»*).

Музика затихає. На сцену виходить Ведучий 1.

Ведучий 1: Помандруємо з вами бродами життя Михайла Панасовича Стельмаха... Перший — блакитний, як досвіт, дитинства...

Інсценізація уривку повісті «Гуси-лебеді летять».

Дійові особи: Михайлик та дід Дем'ян. Чути голос лебединої зграї.

Михайлик: Прямо над нашою хатою пролітають лебеді. Вони летять нижче розпатланих, обвислих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів. Дід говорить, що так співають лебедині крила. Я придивляюсь до їхнього маяння, прислухаюсь до їхнього співу, і мені теж хочеться полетіти за лебедями, тому й піднімаю руки, наче крила. І радість, і смуток, і срібний передзвін огортають та огортають мене...

Дід: От і принесли нам лебеді на крилах життя...

Михайлик: Життя?

Дід: Еге ж, і весну, і життя. Тепер, внучку, геть-чисто все почне оживати: скресне крига на річках та озерах, розмерзнеться сік у деревах, прокинеться грім у хмарах, а сонце своїми ключами відімкне землю.

Михайлик: Діду, а які у сонця ключі?

Дід: Золоті, онучку, золоті.

Михайлик: А сонце не може їх загубити, як наша мама?

Дід (сміється): Що, що, надзигльований?

Михайлик: Діду, а куди лебеді полетіли?

Дід: На тихі води, на ясні зорі...

Михайлик: Гуси-гуси-лебедята, візьміть мене на крилята...

Ідуть. Виходять Читці.

Читець 1: Я став би птицею, коли б

Не жив на світі чорний хліб,

Коли б на світі не жило

Столапе зло...

Я нерозщеплену любов

В поля, в серця посію знов,

Посію в роси хліб з руки

І підіпру хиткі роки

Грудьми, руками чи плечем, —

Земних немало в мене справ.

Тому і став я сіячем,

Тому я птицею не став...

Читець 2: «А час ішов: весною — сіячем, улітку — косарем, восени — молотником, узимку — мірошником... То скапував з рибальського весла, то поскрипував у крилах вітряка, то відлітав у далечінь пташиним граєм...». (*Уривок з роману М. Стельмаха «Чотири броди»*).

На сцену виходить Михайло.

Михайло: Поміж людьми я жив та ріс,

Поміж людьми шукав я щастя,

З людьми ростив сади і ліс,

Де бризки неба квітли рястом.
Мене любили, я любив —
І це найбільше в світі щастя.
Тому й з душі пролився спів,
Як бризки неба, синім рястом.
Музика затихає.

Ведучий 2: Ці вірші написав молодий Михайло Стельмах, вчителюючи у селах Київщини. Молодий, завзятий, невтомний, він наближався до свого другого броду, хмільного броду кохання... але цей брід став червневого ранку сорок першого року не хмільним, а багряним і чорним...

Звучить мелодія пісні «Степом, степом...»

Читець 2: Життя моє! Тремтять шляхи розбиті,
Горять і в хвилі хиляться мости.
Життя моє — червоний мак у житі,
Що тільки-тільки мався розцвісти.
Життя моє — атаки і походи,
На всіх шляхах гарматний ярий грім.
І піднялись в Дніпрі червоні води,
А за Дніпром пустіє отчий дім...
Життя моє — не пісня солов'їна —
Пожари, кров, натружене плече.
А за димами встала України —
І вража кров сторіками тече.

Читець 1: «Бій гримів спереду, з боків і позаду. В ньому, як могли, металися люди, техніка й покривало ночі — воно розпанаханим скривавленим шматтям відривалося од крайнеба, звивалось увись і знову, чадне, розпухле, смердюче, падало на здиблену землю... Божеволіло залізо, божеволіли коні й шаленіли люди. Відблиски вибухів спалахували в їхніх очах, у відблисках вибухів темно масніли калюжі крові. Танки із землею зривали їх, налітали на танки, в знавіснілому скліщенні виважували одне одного вгору, вмелювались один в одного біснуванням гусениць і вогню... І тільки «катюші», мов жар-птиці відплати... непереможно проносили через усе небо своє смертоносне ячання... Якщо на світі був бог війни, то він зараз ступав по цьому полі технічними ногами й віддирав небо від знівченої землі...». (*Уривок з роману М. Стельмаха «Правда і кривда»*).

Ведучий 1: Військові кореспонденти, Михайло Стельмах і Микола Романченко, попросилися (нуртувала козацька кров!) у групу прориву — в штурмову артилерійську бригаду. Тобто — у самісіньке пекло, де перебували шість діб. А на сьомий день молодому письменникові Михайлові Стельмаху перетнули шлях одинадцять ворожих осколків... Змучені дівчатка у військовій формі занесли його, сяк-так перев'язаного, до простої сільської клуні, поклали на соломі поміж важкопораненими... Довколо гриміло, гуркотіло, палало. Стельмах лежав, спливаючи кров'ю — він мав загинути. Та несподівано до клуні забіг капітан Романченко: «Тут Стельмах?!». Як він міг знайти друга у тому пеклі і яким дивом вихопив його із обіймів смерті? Для життя. Для літератури. Для України.

Уривок із п'єси «Правда і кривда».

*Дійові особи: Полковник, Лікар, Марко Безсмертний, Смерть.
Марко лежить поранений, над ним схиляється Лікар. Вбігає Полковник.*

Полковник: Тут Марко Безсмертний?!

Лікар (суворо): Тут усі безсмертні...

Полковник (нахиляється до Марка): Чи живий?

Лікар: Здається, душа прощається з тілом... Ви тільки подивіться! У нього замість онучі есесівський прапор.

Марко (марячи): Топчу фашизм... топчу кривду...

Лікар: Дихає... О! Навіть співають збирається...

*Тихо звучить українська народна пісня «Забілили сніги»... Уривається разом з музикою. Затемнення.
На авансцену виходить Смерть і Марко⁴ з костюрами.*

Смерть: Стій, зупинись, Марку, на цю дорогу повертай...

Марко: На твою, значить?

Смерть: На мою. Бо твоя дорога до смерті іде.

Марко: Брешеш, костюмахо, брешеш, як сусідський Рябко! Не вийшов мій час і дорога, бо я ще не наорався, не насіявся, не налюбався землею

Смерть: А хіба там є чим любитися? І що ти там лишив, окрім страждання?

Марко: Окрім страждання я там лишив любов... Я люблю росяні з туманцем світанки і голубі вечори, люблю перепілку в житі й жайворонка над житом, дитячий плач у хаті і дівочий сміх у полі, я люблю теплі людські руки і добрі очі, люблю розгонисті дороги і таємничі стежки... люблю, як весною тумани розкривають сонце, а восени падають яблука і зорі... Я люблю чари молодості і роздуми зрілості...

Смерть: А я, проживши стільки, й не знала, що так багато може бути любові... Марку, невже це правда? Дивний ти чоловік... (*Відступає*).

Михайло: В рідному роздоллі

Виорю я ниву.
Невелику ниву —
До самого неба.
Та візьму в артілі
Зерна золотого.
Небагато зерна —
Як дощу весною.
Та посію в ниву
Чистую пшеницю.
Пригону пшеницю
Ярими дощами,
Райдугами звисну,
Сонцем приголублю.
На широкій ниві
Ти зійди, ярице,
Закрасуйся квітом,
А налийся — щастям!

Звучить музика (М. Скорик. Мелодія).

Ведучий 2: Свою ниву Михайло Стельмах засівав Словом — поетичним і прозовим. Перепливаючи третій брід свого життя — безмірної роботи і турботи — Михайло Панасович писав книги про землю та людей на землі... Він вважав, що світом його творів є, за висловом Шевченка, «село на нашій Україні», село і його люди, ті, «які орють і сіють і мають велику радість од хліба насущного»... І саме Михайло Стельмах, зручний і правильний для офіційної влади, вперше згадав у своїх творах страшний тридцять третій — геноцид проти українського народу...

Читець 2: «Настав лихий рік. Був сякий-такий урожай у цьому літі, та накинулися на нього, наче на ворога... А коли насилу-насилу план було виконано, судовець Прокіп Ступач нагримав на хліборобів... і звелів під мітлу вивести все жито і пшеницю, що залишилися на посад... Обсіялося село печаллю та й почало лягати і вставати з журбою: хто ж дочекається нарік жнив? Примари голоду підступили до притихлих, пригаслих осель, позривали навіть крихітні ручки соняшників... і обезлюдили дороги; у передчутті лиха звужувалась людська душа, тільки ширшав, туманів синьо-сірий сум у очах...». (*Уривок з роману М. Стельмаха «Чотири броди»*).

Інсценізація уривку роману «Чотири броди».

Дійові особи: Оксана, Володимир і Миколка (її діти), Стах, Магазинник, Міліціонер.

Миколка: Мамо, а чого у нас хліба нема і нема?

Оксана: Бо хліб цього року не вродив.

Миколка: А чого він у дядька Форчака вродив?

⁴ Марка і Михайла може грати один учасник вечора.

Володимир: Бо дядько служить комірником. Ось я рибки спіймаю, то ми знов юшки наваримо.

Миколка: Воду скільки не вари — водою буде. От аби ще окраєць хліба до неї... Мамо, що ми будемо вечеряти?

Заходить Стах.

Стах: Вечір добрий. Чи приймете, чи пожалієте приймака? Може, Оксано, якогось оціпка спечеш? Ось приніс вам борошна...

Оксана: Сташе, що з тобою? На тобі кров...

Стах: То я впав, Оксано...

Вбігають міліціонер та Магазинник.

Магазинник: Кажі, кажі нам усе, бандите! Я сам бачив, як увечері скочив на машину!

Оксана: Який він вас бандит?! Це ти, живоїде, бандит! Скільки тут борошна? Фунтів п'ятнадцять? А ти вкрав у нас сотні пудів та по-зłodійськи видаєш за кожен фунт наші сльози!

Міліціонер: Навіщо вам нагромаджувати лихо? Ви ж бачите, що діти горять, наче воскові свічі...

Магазинник: А закон??? То мені йти до Ступача?

Міліціонер (до Стаха): Збирайся, чоловіче, в район. Жаль тебе, та що зробиш. Візьми переміну одежі...

Стах (до Оксани): Дістань мені сорочку, яку я з бредня пошив: хай і в далеких краях пахне мені нашими бровами... Чекай мене, Оксано...

Ідуть.

Читець 1: Нехай не знає втоми та рука,

Що добрі зерна в добру землю сіє,

Що зневажає чорні суховії

І щедра, як напровесні ріка!

Благословенна праця рільника,

Що оре цілину в ясній надії.

Пшеницю од полови він одвіє,

Як жнив скінчиться радість нелегка.

Щасливий воїн, що во ім'я миру

Свою підносить бойову сокиру,

Во ім'я правди кривду тне з плеча!

Хвала тому, хто людям у приполі

Несе слова, подібні хлібу й солі,

І співи, гідні слави сіяча!

(Максим Рильський. «Михайлові Стельмаху»).

Читець 2: Нехай роки мої не ті,

Коли виглядуєш кохання,

Та це не самий край путі

І це не контури смеркання.

Це тільки твій високий день,

Це думи зрілі в повнім слові,

Це повинь серця від пісень,

Це щедрість іншої любові,

Коли ти хочеш свій посів

Віддати до зерна людям, ниві,

Сказати устами колосків:

«Щасливий я, бо ви щасливі!».

Ведучий 1: Чотири роки не міг видати Михайло Стельмах свій роман «Чотири броди», і на думку його сина Ярослава, відомого драматурга і дитячого письменника, саме це вкоротило йому віку. Чинovníки прагнули викреслити розділи про голодомор, Михайло Панасович не йшов на компроміси, вважаючи, що не має права замовчувати правду, якою б гіркою вона не була. Для художника пауза у чотири роки — суворе покарання. Згодом, коли роман все ж видали, він радів, але в його очах назавжди оселився смуток... Це був його четвертий, останній брід — прощання...

Ведучий 2: Важкою душевною раною стала для письменника смерть матері, Ганни Іванівни, яку він обожнював... Він ніколи не говорив про смерть, навіть коли відчував себе слабким та немічним. Але після

похорон матері вирвалося: «Людина лякається невідомості, після якої вже немає нічого, боїться, що не встигне зробити усього задуманого: виростити дітей та онуків, збудувати дім, написати книгу, завершити заповітну справу... Можливо, тому і планує себе людина на вічність, щоб перемогти смерть. І було б трагічно, якби вона могла сказати: «Ну от, вже зроблено все, що визначено мені на Землі...».

Читець 1: Боюсь людей, що проживуть, як гості, все життя:

Від них, чогось мені здається, віє цвинтарями.
Живе метелик теж, однак яке у тім пуття,
Яка любов-краса, коли веселими руками
Не твориш світу доброго навкруг,
Коли ржавіє серце, наче плуг,
Полів не орючи.

Ведучий 2: Із спогадів Івана Цюпи: «Стояв гарячий липень 1982 року. Хоч липи вже давно відцвіли і їжачками завітчалися каштани... Стельмаха знову забрали до лікарні. Ця звістка не одному з нас різонула серце. Хоча в душі сподівалися на краще — може, він ще перепливе широкий Дунай, знайде в собі сили перебрести через усі броди... Наприкінці вересня зустрівся мені у Спілці письменників поет Микола Сом, розповів, що недавно був у лікарні, навідував Стельмаха. «Оце й зараз збираюся. Михайло Панасович любить рибну юшку... То я ранком наловив рибки у Дніпрі, зварив юшечки і хочемо в термосі понести йому...». Наступного дня сказав сумовито: «Вчора були у Михайла Панасовича. Погодував його з ложки супчиком. Слабий він, дуже слабий. Боюсь, що то було останнє з ним побачення». Так воно, на жаль, і сталося. Наступного дня облетіла сумна, скорботна звістка: Стельмах пішов у небуття... Ні, це не те слово... Він залишився серед людей назавжди, просто відлетів на крилах гусей-лебедів до вирію, відлетів у казку...».

Ведучий 1: Сумувала осінь, проводжаючи Михайла Стельмаха в останню путь. І, певно, символічною стала поява бджілки, яка не в урочний час дзвеніла над його труною... Ніби нагадувала, що Михайло Панасович був працюючий, мов та бджола, яка невтомно облітає тисячі-тисячі квіток, збирає золотий пилок і нектар та несе до свого вулика... Тільки бджола живе і працює одне літо, а Стельмах прожив у праці цілих сімдесят...

Читець 2: Мене твоя турбота, краю мій, вперед вела,

Робота, щирі задуми з дитинства полонили.
Працюючи, ронить на землю щирий піт з чола,
І сіяти зерном настояні на сонці сили.
Плекать добро і корчувати злість,
І чуть, що ти господар, а не гість, —
Чого ж бажать іще!

Список літератури.

Твори М. Стельмаха.

Стельмах М. Твори. В 7 т. Т.7 : поезії / М. Стельмах. — К. : Дніпро, 1984. — 647 с.

Стельмах М. Гуси-лебеді летять... ; Щедрий вечір : повісті / М. Стельмах ; передм. В. Панченко; худож. оформл. Й. Кузишина. — К. : Веселка, 1993. — 319 с. : ілюстр. — (Шкільна бібліотека).

Стельмах М. Казки : вірш. казки / М. Стельмах ; передм. В. Нестайка ; мал. В. Ширяєва. — К. : Веселка, 1982. — 124 с. : ілюстр.

Стельмах М. Правда і кривда (Марко Безсмертний) : роман / М. Стельмах. — К. : Дніпро, 1990. — 427 с.

Стельмах М. Чотири броди : роман / М. Стельмах. — К. : Дніпро, 1995. — 592 с.

Література про М. Стельмаха.

Статті:

Бронзенко Т. «Життя — це вгору підняті крила», або Як «прожити вік без крил» : (розробка уроку за романом М. Стельмаха «Чотири броди») / Т. Бронзенко // Укр. мова і л-ра в шк. — 2007. — № 7-8. — С. 25-33.

- Головецька Н.** Природа в поезії Михайла Стельмаха : урок-презентація : 6 клас / Н. Головецька, Т. Солошенко // Укр. л-ра в загальноосвіт. шк. — 2006. — №11. — С.36-40.
- Жулинський М.** З вірою в людину, з довірою до людини / М. Жулинський // Жулинський М. Українська література. Творці і твори. — К., 2011. — С. 763-771.
- Макаренко О.** Михайло Стельмах в колі дитячого читання / О. Макаренко // Розкажіть онуку. — 2003. — № 22-23. — С.46-49.
- Мельник, В.** Крізь чорні хмари гуси-лебеді летіли... / В. Мельник // Молодь України. — 2002. — 29 листоп. - С.2.
- Мехх А.** Формування літературних компетенцій за допомогою інформаційних технологій та інтернет-ресурсів : система уроків за повістю Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» / А. Мехх // Дивослово. — 2009. — № 6. — С. 17-21.
- Плачинда С.** Його бароко — скарб національний / С. Плачинда // Літ. Україна. — 2007. — 7 черв. — С.1, 4.
- Пугач Б.** Голодомор-33 в художній літературі : (урок позакл. читання. 10 клас) / Б. Пугач // Все для вчителя. — 2009. — № 23-24. — С. 112-115.
- Радзівський В.** Пізнаємо «нашого» Михайлика : урок-портрет. галерея в 7 кл. / В. Радзівський // Укр. мова й л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. —2008. — № 9. — С. 31-34.
- Регідайло Н.** Правда і кривда Михайла Стельмаха : (до 95-річчя від дня народж. Письм.) / Н. Регідайло // Вісн. Кн. палати. — 2007. — № 6. — С. 38-40.
- Сидоренко Н.** Жанрові модифікації лірико-романтичних повістей про дитинство в українській літературі 60-80-х років ХХ століття / Н. Сидоренко // Сл. і час. — 2011. — № 9. — С. 72-82. - Бібліогр.: с. 81-82.
- Фурсова Л.** Тема дитинства у творчості Михайла Стельмаха : система уроків / Л. Фурсова // Всесвіт. л-ра та культура в навч. закл. України. — 2007. — № 12. — С. 28-33.